

Prof. Egidijus Aleksandravičius

Recenzija prof. L.Truskos darbui apie Antisemitizmo stiprėjimą Lietuvoje sovietinės okupacijos metais (1940-1941)

L.Truskos tyrimas yra gerai dokumentuotas ir pasvertas. Jis imasi atskleisti antisemitizmo Lietuvoje pakilimo priežastis, aprašyti svarbiausias jo apraiškas, dominavusias motyvacias. Pasinaudojęs geru pluoštu nauju archyvinių dokumentų, susipažinęs su dauguma publikuotų šaltinių ir pakankamai gerai įvertinęs dabartines istoriografines bei populiarias nuostatas jis griaua įsisenėjusius mitus.

Tekstas aiškiai rodo, jog L.Truskos turima medžiaga, jo interpretacijos vargiai sutelpa į nedidelės studijos rėmus. Tai suprasdamas, jis stengėsi įmanomai apibrėžti liečiamų klausimų ratą ir taip formulavo savo uždavinius: 1) *Ištirti Lietuvos žydų padėtį I sovietmečiu, jų vaidmenį sovietinės valdžios sistemoje;* 2) *išanalizuoti lietuvių-žydų santykius, t.y. antisemitizmo raidą 1940-1941 m.;* 3) *atskleisti "žydų kaltės" mito atsiradimo priežastis.* (p.4) Toks uždavinių konstravimas visiškai pagrįstas, nors antrojo klausimo formulotė kelia tam tikrų abejonių: negi lietuvių- žydų santykiai yra antisemitizmo istorija? Jei tai metaforiškas akcentas- tada galima sutikti, bet istorijos mokslo požiūriu- ydingas dalykas, užkertantis kelią įvairiapusiškiems lietuvių-žydų santykių tyrimams.

Autorius labai įtaigiai susidorojo su pirmuoju uždaviniu. Statistinio metodo ribas pasiekusi analizė rodo, kad negali būti kalbos apie žydų dominavimą sovietinėse partinėse ir represinėse struktūrose. O būtent šis argumentas ano meto ir dažniai dabartinėje polemikoje yra eskaluojamas. Priešingai, autoriaus nuomone dauguma žydų ir absoliuti dauguma jų organizacijų liko lojalūs Lietuvai sovietų invazijos akivaizdoje. Ir nors eventualių oponentų dėmesį patrauktų ne visiškai permatoma *rusakalbių* kategorija ir jos statistinės analizės perspektyva, tačiau neabejotinai matyti, kokia buvo Lietuvos žydų elgsena. Ji tikrai negalėjo iššaukti tokios didelės antisemitizmo bangos. Šio pirmojo savo uždaviniu atveju L.Truska demonstruoja geriausias lietuvių pozityvistinės istoriografijos kokybes.

Tačiau kodėl tokia ūmi antisemitizmo banga Lietuvoje pakilo. Juk per ilgus amžius ir Vakarų Europoje audringus XX a. dešimtmečius Lietuva išliko pakankamai rami ir tolerantiška. Kai kur L.Truskos tekstas net kelia tam tikrų kontroversijų anksčiau recenzuoto V.Vareikio teksto fone: jei didieji lietuviškojo antisemitizmo ideologai keikė nepriklausomos Lietuvos valdžią, kad ši nesistengė *pažaboti žydų ir panašių elementų* (p.16) , tai sumažina Vareikio tekste pateiktą prieškarinio lietuviškojo antisemitizmo vaizdą.

Priežasčių tam pakilimui autorius ieško giliau, negu statistika pajėgi atskleisti. Tai ne tik nacionalistinė, kraštutinumus pasiekusi propaganda, kuri tyrinėtojams buvo ir anksčiau žinoma. Lygiai kaip nacių Vokietijos tarnybų

įtakoje atsiradę LAF dokumentai. Beje, jis žiūri į Vokietijoje parengtus LAF dokumentus pakankamai kritiškai, rasdamas argumentų teiginiams, jog kai kurie iš tų atsišaukimų buvo *patobulinti*, radikalizuoti pačioje Lietuvoje, juos platinant ir dauginant jau karui prasidėjus. Svarbiausios autoriaus prielaidos, kurios mano galva yra labai perspektyvios tolimesniuose tyrinėjimuose, siekia lietuvių savijautos karo pradžioje vaizdo. *Tautai, kaip ir žmogui, lengviau atsigauti po nuopuolio, kai atsakomybė užkraunama kitam.*- p.21 rašo L.Truska. Aktyviai nepasipriešinusi sovietų armijai, patyrusi niekinantį bejėgiškumą prieš didžiąsias pasaulio galybes, pajutusi smurtą, trėmimus, žmogiškojo orumo pažeminimus tokia tauta ieškojo paprastų kompensacijos būdų. Bejėgiškumas ir traumuojantys įspūdžiai, karo *pradžioje* lietuvius užvaldęs sielvartas, įtūžis ir gėda, anot autoriaus, *įsakmiai reikalavo atpirkimo ožio*. Žydai, kiti silpnieji ir skriaudžiamieji nesunkiai buvo tokias padaromi. Lietuviai, kaip pasimetusi ir didžiųjų galybių niekinama tauta, tapo ir lengviausiai tų galybių manipuliuoja tauta. Proto ir širdies kruviname siautėjime tapo beveik negirdimi.

Regis, yra svarbu, kad išmintingi, pasverti, toliaregiški L.Truskos svarstymai turėtų tąsą. Kita vertus tradicinio istoriografijos (ypač lietuvių) metodologinio arsenalo tokiam procese gali ir neužtekti. Emocijų, elgsenų, idėjų ir mentalitetų istorijos elementai būtinai turėtų atsirasti Lietuvos Holokausto tyrimuose. Tačiau neabejotina, kad prof.L.Truska prisideda prie geros tokių darbų pradžios.